

İbnü'l-İbrî'nin Makhtebhanûth zabhne (Târîhu'z-zamân) adlı eserinin Süryânice aslından bir sayfa (Bodleian Library, Hunt., nr. 1, s. 454)

birlikte François Nau tarafından yayımlanmıştır (Livre de l'ascension de l'esprit, Paris 1899-1900). 4. *Kêthâbhâ dhê-šemhe* (Işıklar kitabı). Zemahşeri'nin Arapça grameri örnek alınarak yazılmış Süryânice gramer kitabıdır (Paulin Martin, *Oeuvres grammaticales d'Abou'l-Faradj, dit Bar hebreus*, Paris 1872). 5. *Kêthâbhâ dhê bhâbbâthâ* (Göz bebekleri kitabı). Mantık ve diyalektikle ilgilidir (Leipzig 1908). 6. *Hêwattê hekhmêthâ* (Hikmetin özü). Aristo felsefesine dair bir ansiklopedi olup büyük kısmı Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn* adlı eserinden iktibas edilmiştir. Başlıca dört bölümden (mantık, fizik, metafizik, ahlâk-ekonomi-siyaset) oluşur (Ebû'l-Ferec, *Târih*, Budge'in önsözü, I, 30; Sarton, II/2, s. 977). 7. *Muhtaşar fî 'ilmî'n-nefsî'l-insânî* (nşr. Paul Spath, Kahire 1928). 8. *Ausar razê* (*Kenzü'l-esrâr / Tefsîrû'l-Kitâbi'l-Mukaddes / Horreum Mysteriorum*). Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd'in İbrânîce, Yunanca ve diğer dillerdeki metinler dikkate alınarak yapılmış tenkitli tefsirinden ibaret olup I. cildi yayımlanmıştır (Ebû'l-Ferec, *Târih*, Budge'in önsözü, I, 33). Müellif Süryânice yazdığı bu kitabın bir kısmını Arapça'ya

çevirmiş ve çevirisine *Kenzü'l-esrâr* adını vermiştir. 9. *Kêthâbhâ dhê zalge* (*Kitâbü'l-Esrâ*). İlâhiyat hakkında olan eser Arapça'ya çevrilmiştir (Sarton, II/2, s. 978). 10. *Kêthâbhâ dh'ithiqon* (*Kitâbü'l-Ahlâk*). Bu eser de Arapça'ya tercüme edilmiştir (Sarton, II/2, s. 978). 11. *Kêthâbhâ dhê-yaunâ* (*Kitâbü'l-Hamâme*). Beden ve ruh terbiyesinden, kâmil insanların duyduğu mânevî huzurdan, kendisinin ruhanî tecrübelerinden, itikadî ve ameli yönden karşılaştığı güçlüklerden bahseden eserin büyük bölümü *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'den iktibas edilmiştir (nşr. Paul Bedjan, *Le livre de la colombe*, Paris 1898). Arent Jean Wensinck eseri *Book of the Dove* adıyla İngilizce'ye çevirmiştir (Leiden 1919). Kitabın bir kısmı Yûsuf Habîka tarafından *Kitâbü'l-Hamâme* adıyla (*el-Meşrîk*, L/1 [Beyrut 1956], s. 21-66), daha sonra tamamı yine aynı adla Zekkâ İvâs tarafından (Bağdat 1974) Arapça'ya tercüme edilmiştir. 12. *Kêthâbhâ dhê Thunnâyê Meghahhekhâne*. Mizahî hikâyeleri ihtiva eden eser, *Kitâbü Def'îl-hem* adıyla Arapça'ya çevrilmiş de günümüze intikal etmemiştir (*İA*, V/2, s. 802). 13. *Kethabha Dhe-Menarath Kudhshe* (Mâbedin çırağı). Eserde kilisenin temelini oluşturan on iki esas açıklanmaktadır. 14. *Kethabha Dhe-Huddeye* (*Kitâbü'l-İşârât*). Kilise hukukuyla ilgilidir.

İbnü'l-İbrî ayrıca İbn Sînâ'nın 'Uyûnû'l-hikme ile *Kitâbü'l-İşârât ve't-tenbîhât*'ını, Esîrüddin el-Ebherî'nin *Zübdetü'l-esrâr* ile *Tenzilû'l-efkâr li-ta'dîlî'l-esrâr*'ını, Ahmed b. Muhammed el-Gâfiki'nin *el-Edviyetü'l-müfredê'sini* Süryânice'ye çevirmiş, son kitabı *Müntehabû Kitâbi Câmî'î'l-müfredât li-Ahmed b. Muhammed el-Gâfiki* adıyla ihtisar etmiştir. İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-ıbb*'ini da Süryânice'ye çevirmeye başlamış, ancak tamamlayamamıştır (diğer eserleri için bk. Ebû'l-Ferec, *Târih*, Budge'in önsözü, I, 29-34; Sarton, II/2, s. 975-979).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-İbrî, *Târîhu'z-zamân* (trc. İshak Ermele), Beyrut 1986, Jean-Maurice Fiey'in girişi, s. 1-11; a.mlf. [Ebû'l-Ferec], *Târih*, E. A. Wallis Budge'in önsözü, I, 1-66; a.mlf., *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (trc. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941, tercüme edenin önsözü, s. 1-4; Suter, *Die Mathematiker*, s. 154; Browne, *LHP*, II, 469; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Târih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 194-199; Brockelmann, *GAL*, I, 349; *Suppl.*, I, 591; a.mlf., "İbnü'l-İbrî", *İA*, V/2, s. 861-862; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifin*, VIII, 39; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 975-979; Aziz Suryal Atiya, *A History of Eastern*

Christianity, London 1968, s. 204-208; Reşid Yûsuf Atâullah, *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabiyye* (nşr. Ali Necîb Atvî), Beyrut 1985, s. 44-45; S. H. Griffith, "Disputes With Muslims in Syriac Christian Texts: From Patriarch John (d. 648) to Bar Hebraeus (d. 1286)", *Religionsgespräche in Mittelalter*, Wiesbaden 1992, s. 269-273; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1993, IV, 32-34; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Târih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 153-154; L. Şeyho, "Grigoryus Ebû'l-Ferec el-ma'rûf bi'bni'l-'İbrî", *el-Meşrîk*, VII, Beyrut 1988, s. 289-295, 365-370, 413-418, 449-453, 505-510, 555-561; 605-612; J. B. Segal, "İbn al-'İbrî", *EJ²* (Ing.), III, 804-805; Eliyahu Ashtor, "Bar Hebraeus", *EJd.*, IV, 222; Yûsuf Rahimlû, "İbn 'İbrî", *DMBİ*, IV, 207-210; Herman G. B. Teule, "Ebn al-'Ebrî", *EIr.*, VIII, 13-15.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBNÜ'L-İFLÛLÎ

(bk. İFLÛLÎ).

İBNÜ'L-İHŞÎD (ابن الإخشيد)

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
b. Ma'cûr (Bağcûr)
(ö. 326/938)

Mu'tezile âlimi.

270 (883) yılında doğdu. Soğd veya Fergana bölgesinde idarecilik yaparak daha sonra Bağdat'a yerleşen Türk asıllı bir aileye mensuptur. Bazı kaynaklarda İbnü'l-Ahşâd, İbnü'l-Ahşâz ve İbnü'l-İhşîz şeklinde de geçen künyesini dedelerine verilen unvanndan almıştır. Babası, Abbâsî halifelerinden el-Mu'tazid-Billâh ve Müktefi-Billâh dönemlerinde sınır bölgelerinde valilik görevinde bulunmuştur. Bağdat'ın ilim çevresinde yetişen İbnü'l-İhşîd, Abbâsî Veziri Ebû'l-Feth İbnü'l-Furât'ın huzurunda Ebû Saîd es-Sirâfî ile Ebû Bîşr Mettâ b. Yûnus arasında cereyan eden münazaralara şahit oldu. Bir süre Mısır'da ve hac amacıyla Mekke'de bulundu. İbnü'l-İhşîd'in kelâm dersleri aldığı en önemli hocası, önceleri Bağdat Mu'tezile-si'ne bağlı iken daha sonra dönemin Basra ekolü reisi Ebû Ali el-Cübbâi'ye intisap eden ve vefatından sonra onun yerine geçen (İbnü'n-Nedîm, s. 219; Kâdî Abdülcebâr, *Fazlû'l-'İ'tizâl*, s. 308-309) Ebû Abdülâh Muhammed b. Ömer es-Saymerî'dir. Ayrıca Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin meclisinde bulundu. Saymerî gibi İbnü'l-İhşîd de Cübbâi'nin oğlu Ebû Hâşim'e sert bir şekilde muhalefet etti. Ebû İmrân Mûsâ b. Rebâh es-Sayrafî, Ebû'l-Hasan el-Ensârî ve Ebû'l-Hasan Ali b. İsâ er-Rummânî gi-

bi kelâm ve dil âlimlerine hocalık yaptı. Fıkıhta Şâfiî mezhebinden olduğu naklediliyorsa da (İbn Hacer, I, 231), Sübkî tarafından *Tabakâtü's-Şâfiyye*'de zikredilmemesi şüphe uyandırmaktadır. 21 Şâban 326'da (23 Haziran 938) Bağdat'ta vefat etti. Tabakat kitapları İbnü'l-İhşîd'in Arap dili ve edebiyatına derin vukufunu, ayrıca zühd ve ilim ehli oluşunu öne çıkarırlar. Kendisine ait bir çiftliğin gelirini ilim hizmetine tahsis etmesi onun ilme verdiği değeri gösterir.

Mu'tezile'nin dokuz ve onuncu tabakaları içinde sayılan (İbnü'l-Murtazâ, s. 100, 108), Ebû Hâşim el-Cübbâî ve Kâ'bî ile birlikte döneminin üç büyük Mu'tezile imamından biri kabul edilen (İbn Hazm, V, 70-71) İbnü'l-İhşîd'in kendi eserleri kaybolduğundan onun kelâmî düşüncesi hakkında yalnızca nakil yoluyla bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. Meselâ İbnü'l-İhşîd, arazların değişken olması sebebiyle süreklilik arz etmemesine karşılık cevherlerin tek tip olmadığı ve bir kısmının süreklilik gösterirken diğerlerinin varlıklarını sürdürüleceği kanaatini taşıyordu (Ebû Reşîd en-Nisâbü'rî, s. 87-88). Büyük günah konusundaki yaklaşımına göre günahı işlemenin hemen ardından pişmanlık duyanlar tövbe etmiş ve günahından kurtulmuş sayılır. Günahın tekrar işlenmesi durumunda da pişmanlık halinde tövbe geçerli kabul edilir (İbn Hazm, V, 71). İbnü'l-İhşîd'in, Mu'tezile âlimlerinin mezhep içinde müstakil düşünme geleneğine uygun olarak bazan Bağdat ekolünün görüşlerini tercih ettiği ve farklı fikirler arasında sentez yaptığı anlaşılmaktadır. Onun bu fikirleri ve Ebû Hâşim'in görüşlerine yönelik itirazları Basra ekolü içinde Behşemiyî'ye rakip olarak İhşîdiyye kolunun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Fahreddin er-Râzî, s. 46).

Eserleri. İbnü'l-İhşîd'e nisbet edilen eserler şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Ma'âne fi'l-uşûl*. En önemli eseri olup hristiyanlara reddiyelerinin yer aldığı bir bölümü de ihtiva eder (Kâdî Abdülcebbar, *Teşbittü delâ'ili'n-nübüvve*, I, 148, 198). Büyük ölçüde Ebû Ali el-Cübbâî'nin görüşlerine yer verilen esere talebesi Rummânî bir şerh yazmıştır (Sezgin, VIII, 113). 2. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*. İbnü'n-Nedîm'in, Mu'tezile mezhebinin kuruluşu ve âlimleri hakkında verdiği bilgileri yer yer İbnü'l-İhşîd'in bir eserine dayandırması (meselâ bk. *el-Fihrist*, s. 113, 201, 214) onun böyle bir kitap kaleme aldığını gösterir. Bu esere sonraki tabakat kitaplarında isim zikredilmeden referanslar yapılmaktadır (İbnü'l-Murtazâ, s. 70). 3. *Kitâbü Nazmi*

(*Nakli*)'l-Kur'ân. İbnü'n-Nedîm'in müellife nisbet ettiği bu eser (*el-Fihrist*, s. 41, 221) onun, Ebû Cafer Muhammed et-Tûsî'nin *Tibyân*'ında çokça zikredilen tefsiri olmalıdır. İbnü'l-İhşîd'e kaynaklarda ayrıca *Kitâbü'l-Mübtedî*, *Kitâbü'l-İcmâ'*, *en-Nakz 'ale'l-Hâlidî fi'l-ircâ'*, *İhtişâru Kitâbi Ebî 'Alî fi'n-nefy ve'l-işbât* ve *İhtişâru Tefsiri'l-Taberî* gibi diğer bazı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 41, 113, 201, 214, 219-221; Ebû Reşîd en-Nisâbü'rî, *el-Mesâ'il fi'l-hilâf beyne'l-Başıryûn ve'l-Bağdâdiyyûn* (nşr. Ma'n Ziyâde - Ridvân es-Seyyid), Beyrut 1979, s. 87-88, 215; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*, Beyrut 1373/1953, I, 107-108; III, 196; Kâdî Abdülcebbar, *Fazlû'l-i'tizâl ve Tabakâtü'l-Mu'tezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 308-309, 329-333; a.mlf., *Teşbittü delâ'ili'n-nübüvve*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Arabiyye), I, 148, 198; Bağdâdî, *el-Fark* (Abdülhamîd), s. 193; İbn Hazm, *el-Fasl* (Umeyre), V, 70-71; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 309; Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân* (nşr. Hâşim Mahallâtî - Fazlullah et-Tabâtâbâî), Beyrut 1406/1986, I, 669; Fahreddin er-Râzî, *İ'tikâdât* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1986, s. 46; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'* (nşr. D. S. Margoliouth), London 1911-13, V, 281; VI, 73; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, XV, 217-218; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 70, 100, 108; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 231; Sezgin, GAS, VIII, 113; Albert N. Nader, *Le système philosophique des Mu'tazila*, Beyrouth 1984, s. 45, 307, 406; Josef van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1992, II, 37, 337; J.-C. Vadet, "İbn al-Ikhsîd", *El'* (İng.), III, 807; Ali Ekber Ziyâî, "İbn İhşîd", *DMBİ*, II, 713-714; Daniel Gimaret, "Ebn al-Elşîd", *Elr*, VIII, 15-16.

MUSTAFA ÖZ

İBNÜ'L-İHVE

(bk. İBNÜ'L-UHUVVE).

İBNÜ'L-İMÂD

(ابن العماد)

Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679)

Şezerâtü'z-zeheb
adlı eseriyle meşhur olan
tarihçi, fakih ve edip.

8 Receb 1032'de (8 Mayıs 1623), Dımaşk'ın Sâlihiye semtinde oturan Hanbelî mezhebine mensup bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Eyyûb b. Ahmed el-Halvetî, Abdülbâkî b. Abdülbâkî el-Hanbelî ve Muhammed b. Bedreddin el-Balabânî gibi hocalardan dinî ilimler okudu.

Daha sonra Kahire'ye gitti ve uzun süre burada kalıp Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, Şemseddin Muhammed b. Alâeddin el-Bâbilî, Sultân b. Ahmed el-Mezzâhî ve Nüreddin Ali Şebrâmelîsî'nin derslerine katıldı. Dımaşk'a dönünce müderris olarak görevlendirildi. 16 Zilhicce 1089'da (29 Ocak 1679) Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'da toprağa verildi. Yetiştirdiği öğrenciler arasında *Hulâsatü'l-eşer* müellifi Muhibbî de bulunmaktadır. Tarih, edebiyat, fıkıh ve nahiv alanlarında ilim sahibi ve aynı zamanda iyi bir hattat olan İbnü'l-İmâd'ın şiir yazdığı da bilinmekte ve kaynaklarda bunlardan bazı örneklerle rastlanmaktadır.

Eserleri. 1. *Şezerâtü'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*. Hicretin ilk yılından başlayarak 1000 (1592) yılına kadar meydana gelen olayları, özellikle de ulemâ ve devlet adamlarının biyografilerini içeren bir vefeyât kitabıdır. 19 Ramazan 1080'de (10 Şubat 1670) tamamlanan eser, her yılın olaylarını özetle anlattıktan sonra o yıl vefat eden muhaddis, fakih, edip, âlim ve devlet adamlarının kısa hayat hikâyelerini verir; halife ve sultanlara ise daha geniş yer ayrılmıştır. Bu açıdan Memlûkler döneminde yaygınlaşan "el-havâdis ve'l-vefeyât" türü kitapların özelliklerini yansıtmaktadır. 10.000 civarında biyografi içeren kitap bir zümreye, zamana ve mekâna hasredilmemiş olduğundan genel biyografik eserler sınıfına girer. Verdiği biyografilerin bir kısmında orijinal bilgiler bulunmakla birlikte bazı tezatlar da mevcuttur. Müellifin eserinde daha önceki kaynaklardan büyük miktarda alıntılar yaptığı görülür. Bunlar arasında Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eḡānî*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*, İbn Ebû Yâ'lâ el-Ferrâ'nın *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Süleimî'nin *Tabakâtü's-şûfiyye*, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yan*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *İnbâ'ü'l-ḡumr*, Sehâvî'nin *Tabakâtü'l-evliyâ'*, İbnü'd-Deybâ'nın *Buḡyetü'l-müstefid*'i ile Takıyyüddin İbn Kâdî Şühbe ve Zehebî'nin eserleri sayılabilir. Kitapta Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşleri Tâcül-mülk Mecdüddin Börî ile el-Melikü'l-Muazzam Türânşah, Ba'lebek hâkimi İzzeddin Ferruḡşah, Abbâsî Halifesi Müstazhir - Billâh ve Selçuklu Veziri Nizâmül-mülk gibi hükümdar, vezir ve ümerânın şiirlerine de yer verilmesi Arap edebiyatı tarihi açısından önemlidir. Eserde kadın âlimlere de yer verilmiştir. *Şezerâtü'z-zeheb*, İbnü'l-İmâd'ın öğrencisi Abdürrahîm b. Mustafa ed-Dımaşkî es-